

TRE FRIANDEN OCH EN FÄLLNING VID GRN:s SENASTE MÖTE

Tre inslag och en programserie prövades vid nämndens senaste möte. Dokumentärserien *Vikingarnas tid* friades både när det gällde saklighet och opartiskhet. Ett inslag i *Rapport* som handlade om forskning om inverkan av paracetamol under graviditet friades och bedömdes inte heller strida mot kraven på opartiskhet och saklighet. Ett annat rapportinslag om kostnaderna för Nya Karolinska fälldes och bedömdes strida mot kravet på saklighet på grund av exempel på kostnader i inslaget som nämnden ansåg blev missvisande. Ett inslag i *Aktuellt* om gårdsförsäljning av alkoholhaltiga drycker friades och bedömdes inte vara ett otillbörligt gynnande av kommersiellt intresse.

DOKUMENTÄR OM VIKINGAR MED FOKUS PÅ ÖSTRA SVERIGE VAR INTE PARTISK

FRIAT: *Vikingarnas tid*, SVT2, 2017-12-27, 2018-01-04 och 2018-01-07, dokumentärserie om vikingatiden; fråga om opartiskhet och saklighet. Dnr. 18/00378 och 18/00410.

Dokumentärserien i tre avsnitt på vardera en timme hade som tema att skildra historien utifrån arkeologiska fynd av ett antal individer i det område som numera är Sverige. För att ge perspektiv skildrades inte bara det som brukar räknas till vikingatiden (ca 750-ca 1080) utan berättelsen sträckte sig från ca 100 e-Kr. till ca 1220 e-Kr. I inledningen av program 1 presenterades upplägget på följande sätt av arkeologen och författaren Jonathan Lindström, som fungerade som ciceron genom serien.

”Vi kommer att titta på riktiga människor, enskilda skelett och verkligen försöka ta reda på, vad levde de egentligen för liv och hur såg de ut? Vi ska göra strontiumundersökningar, alltså undersökningar som talar om var människor bodde någonstans och vi ska titta på skeletten och se vilka skador och sjukdomar de har haft. Och det här tycker jag är otroligt fascinerande, därför att för att förstå en historisk epok så ska man gå via de enskilda människorna, hur de upplevde de här sakerna en gång i tiden”.

Flera anmälare var starkt kritiska det sätt som historien skildrades på. En av anmälarna uttryckte sig till exempel så här *”Programmen ger intryck av att vikingatidens människor till övervägande del var bosatta och verkade i den östra delen av nuvarande Sverige. Och att kristendom och kungamakt tidigast etablerats i samma område. Dock fanns ’Vikingarnas tid’ i hela Norden! Genom att i detta sammanhang undvika namn som exempelvis Äskekärr, Varnhem och Vreta kommer programmen farligt nära partiskhet.”*

SVT skrev i sitt yttrande serien var en populärhistorisk skildring med en lättsam ton. Den gjorde inte anspråk på att ge den fullständiga bilden av vikingatiden i Sverige och inte heller på att skildra framväxten av kungariket Sverige. Utgångspunkten var att skildra tiden utifrån ett antal utvalda individer. De utvalda individernas skelett ingick i aktuella forskningsprojekt (framför allt det tidigare nämnda Atlasprojektet) och det var alltså till stor del individernas ursprung som styrde den övriga berättelsen.

Granskningsnämnden ansåg i sitt beslut att programmets fokus på enskilda individer och skildringen av historiska skeenden utifrån dessa inte i sig innebar att kravet på opartiskhet åsidosatts. Dock gällde att även en populärkulturell framställning skulle vara korrekt och inte vilseledande.

Dokumentärserien kunde, enligt nämndens mening, ge intrycket att Sverige vuxit fram med utgångspunkt i Uppsala och att Sveriges kristnande började i och med Ansgars mission till Birka. Anmälarna hade anfört att dessa beskrivningar var bestridda inom forskningen och SVT hade inte fört fram något som motsade den bilden. Denna omständighet framgick inte av framställningen som därför blev ofullständig. Eftersom det framgick att programmen syftade till att berätta om levnadsvillkoren för enskilda människor och inte om de övergripande samhällsstrukturerna, medförde detta dock inte att programmen strider mot kravet på saklighet.

De beskrivningar som gjordes av Birka, grundandet av Sigtuna och ett påstått tempel i Gamla Uppsala gjordes av tillfälliga medverkande experter. Då kravet på saklighet är lägre för tillfälliga medverkande än på företrädare för SVT så innebar anmälarnas kritik i dessa delar inte heller att programmen stred mot saklighetskravet.

RAPPORTINSLAG OM FORSKNING FRIADES

FRIAT: Rapport, SVT1, 2018-01-10, kl. 19.30 inslag om inverkan av värktabletter under graviditeten.

Inslaget handlade om att en studie visade att gravidas intag av paracetamol kunde vara en möjlig orsak till störningar i flickors språkutveckling. I inslaget intervjuades professor Carl-Gustaf Bornehag, projektledare för SELMA-studien, som var en av författarna till en artikel om studien som inslaget handlade om.

Anmälarna ansåg bl.a. att inslaget var partiskt och ensidigt och att ämnet som behandlades var *"klart kontroversiellt"* och *"riskerade att skrämma upp många kvinnor som är gravida (...)*. De ansåg att det endast gavs utrymme åt en enskild forskare med en enda studie och att en representant från Läkemedelsverket eller *"någon oberoende epidemiolog"* borde fått granska och bemöta det som behandlades i inslaget. Vidare att inslaget borde belyst de metodologiska brister som anmälarna ansåg att studien var behäftad med. Anmälarna ansåg också att det borde framgått att det ingick 754 barn i studien och inte 900 som angavs i speakern i inslaget och att ordet *"språkstörningar"* som förekom en gång i inslaget, inte borde ha använts alls eftersom det är en medicinsk diagnos som innebär varaktiga språkliga svårigheter.

SVT anförde i sitt yttrande att kravet på opartiskhet inte hindrar att ett ämne blir belyst ur en viss synvinkel eller att en externt medverkande kan uttala sig och uttrycka sin syn och tolkning av olika fakta eller företeelser. Samtidigt ska SVT granska ämnen och företeelser och stimulera till debatt. Att rapportera om forskning är en självklar del i SVT:s nyhetsverksamhet och det finns ett stort allmänintresse för nya rön. Att rapportera om en enskild studie utgör en del i denna rapportering och i att stimulera till debatt utifrån nya rön och det innebär inte att hela den samlade kunskapsbilden måste redovisas vid varje enskilt tillfälle.

I inslaget fanns en tydlig reservation avseende slutsatserna i studien. Reportern sade att *"den aktiva substansen paracetamol pekas ut som en möjlig orsak till störningar i flickors språkutveckling"*. I intervjun med forskaren framkom att resonemanget om hur paracetamol skulle kunna påverka flickors utveckling var en hypotes och lades inte fram som fakta: *"...Där finns en hypotes om att det handlar om hormoniella förändringar."*

När det gällde metodologiska brister framhöll även forskarna som gjort studien att det fanns sådana. SVT höll inte med anmälarna om att intrycket gavs att det inte fanns någon vetenskaplig diskussion i ämnet. I inslaget sade forskaren istället att han ansåg att frågan borde diskuteras mer: *"...på en mer*

samhällelig nivå så tror jag att vi nu har så pass mycket evidens så att vi måste ta den här frågan och börja diskutera den mer ur ett vetenskapligt perspektiv".

I sitt yttrande framhöll SVT också bl. a. att uppgiften att "över 900 barn" ingått i studien var en avrundning av 905, det antal som omfattades av studien vilket framgick av metodbeskrivningen. Enligt en av de forskare som gjort rapporten, som SVT var i kontakt med för att ytterligare kontrollera uppgifterna om i samband med yttrandet, utgjorde data från de 905 kvinnorna det samlade faktaunderlaget i studien. Ur den gruppen smalnades studien av till en grupp om 754 kvinnor där de primära analyserna gjordes. Det handlade om de primära analyserna och inte om det sammantagna underlaget för studien. SVT framhöll att beskrivningen i inslaget således rymms inom kravet på saklighet och konstaterar att de sammanfattande formuleringar som finns i inslaget stämmer överens med uppgifterna i studien.

När det gällde ordet *språkstörning* som är en medicinsk diagnos, användes det enbart vid ett enskilda tillfälle i inslaget och då inte i den bemärkelsen som anmälarna framhåller utan som ett uttryck i dagligt tal för att beskriva problem med språket i en vidare mening. SVT framhöll även att studien inte kunde ses som ett resultat av en enskild forskares arbete så som anmälaren anförde. Den hade genomförts av en forskargrupp bestående av sju forskare vid fyra olika lärosäten i Sverige, USA och Tyskland.

Granskningsnämnden skriver i sitt beslut att det måste vara möjligt för SVT att sända inslag som presenterar nya studier och forskningsrön, utan att någon som ifrågasätter dessa rön samtidigt får komma till tals. Nämnden fann att inslaget innehöll tillräckligt med reservationer vad gäller sambandet mellan paracetamol och flickors språkförändringar som studien uppgavs peka på. Mot bakgrund av SVT:s yttrande kunde nämnden inte finna annat än att forskningsresultaten har återgetts på ett korrekt sätt i inslaget. Att inslaget inte innehöll någon närmare redovisning av hur forskarna kommit fram till sina slutsatser innebär inte att inslaget strider mot kraven på saklighet i sändningstillståndet. Vad anmälarna i övrigt anför medför inte heller att inslaget strider mot kraven på opartiskhet och saklighet.

GÅRDSFÖRSÄLJNING AV ALKOHOL-INSLAG FRIAS

FRIAT: Aktuellt, SVT2, 2018-07-24, inslag om gårdsförsäljning av alkoholhaltiga drycker; fråga om otillbörligt gynnande och mediets genomslagskraft. Dnr. 18/02565.

Inslaget handlade om att regeringen ville tillåta gårdsförsäljning av alkohol, alltså att bryggerier och vingårdar ska få sälja sina varor till besökare, men regeringen var skeptisk och hade inte tillsatt utredare än. Reportern i inslaget besökte ett mikrobryggeri på en ö utanför Stockholm och bryggerichefen intervjuades om de ekonomiska förutsättningarna för att driva en sådan verksamhet.

Några av bryggeriets kunder intervjuades även i inslaget, bland annat en man och en kvinna som sade följande medan de provsmakade bryggeriets öl (enligt svensk textning):

Reporter: "Gott?"

Man: "Verkligen. Vi kommer från Appleton i Wisconsin. Där har vi ett eget öl, men det här är fantastiskt."

Reporter: "Vad tycker du?"

Kvinna: "Jättegott. Jag tar alla fem!"

I inslaget syntes bryggeriets logotyp i cirka tre sekunder i närbild på en skylt. Logotypen exponerades också i totalt cirka 13 sekunder på arbetskläder som syntes till och från.

Efter inslaget debatterade Moderaternas näringspolitiska talesperson och Socialdemokraternas alkoholpolitiska talesperson i Aktuelltstudion.

Anmälaren ansåg att inslaget var gynnande reklam för ett företag som säljer alkohol.

SVT skrev i sitt yttrande att frågan om gårdsförsäljning av alkohol hade ett högt informationsvärde eftersom det var ett ämne där åsikterna bland partierna gick isär. Bryggeriet var med som exempel för att tittarna på ett lättare sätt skulle kunna sätta sig in i den politiska frågan. De två turisterna som intervjuades när de provsmakade bryggeriets öl filmades i en autentisk situation när de satt och provsmakade öl, de var externa medverkande och ingen speciell vara framhölls.

I yttrandet framhölls också att mikrobryggeriets namn aldrig nämndes och att det inte fanns med i någon namnskylt. När ägaren intervjuades på bryggan exponerades inte några logotyper. Då företagarna filmades i övrigt jobbade de och rörde sig i sin autentiska miljö och hade därför på sig arbetskläder med företagets namn, men bilderna var vida i utsnittet och förekom enbart i några sekunder varje gång så att hela logotypen var svår att läsa. En närbild fanns på en företagsskylt men förekom i endast cirka tre sekunder.

Granskningsnämnden anser att det uppkom ett gynnande av bryggeriet som besöktes i inslaget, speciellt med tanke på exponeringen av bryggeriets logotyp samt de positiva omdömen som lämnades om bryggeriets öl av de som provsmakade den. Men nämnden gör bedömningen att gynnandet var motiverat av ett tillräckligt informationsintresse då inslagets syfte var att illustrera den aktuella politiska frågan om gårdsförsäljning av alkohol som därefter debatterades i studion. Nämnden friar därför inslaget och skriver i beslutet att det inte strider mot bestämmelsen om otillbörligt gynnande av kommersiella intressen. De gör också bedömningen att det inte heller strider mot bestämmelsen om televisionens särskilda genomslagskraft.

FÄLLNING OM KOSTNADER FÖR NYA KAROLINSKA

FÄLLT: Rapport, 2018-06-25, kl. 18.00 och 19.30, inslag om kostnader för Nya Karolinska, fråga om opartiskhet och saklighet, Dnr. 18/02222

Inslaget handlade om kostnader för Nya Karolinska sjukhuset i Solna.

Påannonseringen löd:

”Ja, skandaler och problem har präglat jätteprojektet Nya Karolinska sjukhuset. Läkare har varit undersysselsatta, IT-haverier har slagit ut larmen och projektavtalet har fått hård kritik för onödiga mångmiljardkostnader. Och nu kan SVT avslöja att advokatfirman bakom avtalet har fakturerat skattebetalarna 120 miljoner kronor.”

I inslaget sade sedan reportern bland annat följande:

”Det skulle bli ett prestigebygge från början. Nya Karolinska sjukhuset med högspecialiserad vård och forskning i världsklass. Så landstingspolitikerna i Stockholm tog i rejält, då för tio år sedan när de bestämde sig. Drygt 14 miljarder skulle det få kosta. Men det blev en affär som sprang upp i 57 miljarder.”

Samtidigt som reportern sade ”drygt 14 miljarder” visades i bild ett avtal där det bland annat stod: *”att den övre ramen för nybyggnadsinvesteringen är ca 14 100 000 000 kronor, uttryckt i 2007 års penningvärde”.*

Stockholms läns finanslandstingsråd intervjuades sedan om det så kallade OPS-avtalet. Därefter sade reportern:

”Ja, affären gjordes upp som ett OPS-avtal, alltså offentligt-privat samverkan. Det innebär att byggbolaget lånar upp en del av pengarna, tar risken för oväntade problem och tar på sig drift och underhåll 30 år framåt. Allt tar de förstås betalt för, precis enligt avtalet.”

Därefter intervjuades vd:n för byggbolaget som tagit på sig att driva sjukhuset fram till 2040. Sedan handlade inslaget om den advokatbyrå som jobbat fram avtalet åt landstinget.

Reporter: "SVT:s granskning visar att [namn på advokatbyrå] också har fakturerat i samband med miljardupphandlingarna av medicinsk utrustning och IT-system och så småningom för mer jobb när det strulat efter upphandlingarna och dragit ihop sig till tvist."

Reportern: "Men är det väl använda pengar allt detta?"

Finanslandstingsråd: "Min uppfattning är att vi använt för mycket externa rådgivare i olika sammanhang, både när det gäller Nya Karolinska och när det gäller andra delar av landstinget."

Anmälarna ansåg sammanfattningsvis att inslaget var missvisande och partiskt. De ansåg att det var att jämföra äpplen och päron när en jämförelse gjordes mellan 14 och 57 miljarder kronor eftersom de 57 miljarder som nämndes är inklusive 40 års drift, något de 14 miljarderna inte inkluderar. En anmälare ansåg utöver detta att det inte var tillräckligt tydligt att såväl oppositionen som Alliansen fattade beslutet i enighet 2010. Vidare menade denne anmälare att det inte heller framgick att det kostat 22,8 miljarder att bygga och utrusta sjukhuset vilket var i enighet med avtalet som skrevs under 2010.

SVT skrev i sitt yttrande att när det gällde de 57 miljarderna så användes ordet "affär" eftersom det är ett vidare begrepp som i detta sammanhang indikerade att projektet ändrat karaktär och SVT ansåg att den efterföljande intervjun där nuvarande finanslandstingsrådet kritiserade att affären gjorts upp som ett OPS-avtal stärkte den bilden. SVT ansåg också att det klart och tydligt framgick att affären genom sin konstruktion, som OPS-avtal, innehöll mycket mer än bara själva sjukhusbygget.

SVT anförde också att inslaget till stor del handlade om att advokatfirman som upprättade avtalet hade fakturerat landstinget 120 miljoner kronor för det. Beskrivningen av OPS-avtalet som gjorde att affären blev större och omfattade mer, och landade på 57 miljarder kronor i stället för enbart en kostnad för själva sjukhusbygget på 14 miljarder, var en inledande bakgrundsbeskrivning för att tittaren skulle förstå advokatfirmans roll och arbete. SVT ansåg att faktauppgifterna behövdes för att sätta de 120 miljonerna i ett sammanhang.

Granskningsnämnden fäller inslaget och anser att det gavs en bild av att Nya Karolinska Solna hade en initialt beräknad kostnad om totalt 14 miljarder kronor. I ärendehandlingar framgår dock att siffran 14 miljarder endast avsåg byggnationskostnaderna. Nämnden påpekar också att innehållet i OPS-avtalet, som även rymmer kostnader för bland annat service, drift och underhåll under ett antal år, redan vid avtalets undertecknande år 2010 beräknades uppgå till över 50 miljarder kronor. Mot den bakgrunden anser nämnden att inslaget strider mot kravet på saklighet eftersom det blev missvisande i denna del. På övriga punkter bedömer nämnden att inslaget inte strider mot kraven på opartiskhet och saklighet.

Informationsbrev från SVT Programetik, Sveriges Television, 105 10 Stockholm

E-post: programetik@svt.se, Tel: 08-784 56 78

Om du fått detta infobrev står du även på e-postlistan för nästa.

Nya SVT-prenumeranter kan anmäla sig till programetik@svt.se!